

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 338.45:62(477)

В.М. КОРЖЕНЕВСЬКА
Запорізький національний університет**ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ
МАШИНОБУДУВАННЯ В УМОВАХ КРИЗИ**

У даній роботі проаналізовано стан машинобудівної галузі України. Визначено головні проблеми збитковості вітчизняних підприємств. Подано характеристику видів кризових ситуацій на підприємстві. Висвітлено основні шляхи передбачення та подолання кризи. Виявлено зв'язок між рівнем поглиблення кризи та рівнем відповідності «вимогам» внутрішнього та зовнішнього середовища. Запропоновано здійснювати оцінку досягнення відповідності «вимогам» внутрішнього та зовнішнього середовища, виходячи з таких можливостей підприємства, як: адаптація до змін; зацікавленість у змінах; вектор змін; достатність часу для реалізації запланованих антикризових заходів; наявність економічних ресурсів.

Ключові слова: машинобудівна галузь, підприємство, криза, зміни, «вимоги» зовнішнього та внутрішнього середовища.

В.Н. КОРЖЕНЕВСКАЯ
Запорожский национальный университет**ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ В
УСЛОВИЯХ КРИЗИСА**

В данной работе проанализировано состояние машиностроительной отрасли Украины. Определены главные проблемы убыточности отечественных предприятий. Представлена характеристика видов кризисных ситуаций на предприятии. Выявлены основные пути предвидения и преодоления кризиса. Определена связь между уровнем углубления кризиса и уровнем соответствия «требованиям» внутренней и внешней среды. Предложено осуществлять оценку соответствия «требованиям» внутренней и внешней среды, исходя из таких возможностей предприятия, как: адаптация к переменам; заинтересованность в переменах; вектор изменений; достаточность времени для реализации запланированных антикризисных мер; наличие экономических ресурсов.

Ключевые слова: машиностроительная отрасль, предприятие, кризис, изменения, «требования» внутренней и внешней среды.

V.N. KORGENEVSKAYA
Zaporizhzhya National University**PROBLEMS AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN
THE CONDITIONS OF CRISIS**

In this article, we analyze the state of machine-building industry in Ukraine. The article identifies main problems of loss-making companies. The characteristic of crisis situations types at the enterprise is given. The main ways of anticipating and overcoming the crisis are described. The relationship between the level of deepening the crisis and the level of compliance with the requirements of internal and external environment is discovered. It is proposed to carry out assess the achievement of compliance with the requirements of internal and external environment, based on the capabilities of the enterprise, such as: adaptation to change; interest in change; direction of change; sufficient time for implementation of the planned anti-crisis measures; the availability of economic resources.

Key words: machine-building industry, enterprise, crisis, change, requirements of external and internal environment.

Постановка проблеми

В період глобально-політичних трансформацій проблема збитковості вітчизняних підприємств полягає, головним чином, в неефективному антикризовому менеджменті та відсутності стратегічного управління. Справа в тому, що більшість українських підприємств, зіштовхнувшись з фінансово-економічною кризою, були абсолютно до неї не підготовлені, що у кращому випадку призвело до

недоотримання ними частини прибутку, а у гіршому – до банкрутства. Лише конкурентоздатні підприємства, які були націлені на довгострокову стратегію економічного розвитку та використовували в своїй господарській діяльності антикризові інструменти, змогли вийти з кризи без значних втрат, і навіть заробити прибутки. Таким чином, чергова фінансово-економічна криза для нашої країни винесла важливий урок, який полягає у необхідності впровадження найкращих практик антикризового управління на всіх рівнях, а також встановлення чесних і рівних умов ведення бізнесу на основі добросовісної конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження стану та перспектив розвитку підприємств машинобудування подано в роботах Л.І. Іовчевої, В.В. Козик, В.М. Максук, О.Б. Мних. Стабілізації діяльності підприємств в умовах кризи та питанням антикризового управління присвячено наукові праці А.С. Саакова, О.О. Терещенко А.М. Штангрета та ін. Однак, ще недостатньо вивченими залишаються питання функціонування і розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств в умовах кризи, пошук шляхів подолання їх збитковості.

Формулювання мети дослідження

Метою роботи є оцінка діяльності підприємств машинобудівної галузі України, дослідження видів кризи на підприємствах та визначення основних шляхів її подолання.

Викладення основного матеріалу дослідження

Сучасний стан вітчизняної промисловості характеризується вкрай критичним рівнем. Сировинні ресурси в більшій мірі є вичерпаними, виробниче обладнання застарілим, інвестиції в оновлення та розширення виробничої бази є незначними.

Сьогодні Україна – одна за найбідніших країн Європи. Без модернізації економіки та освіти, без створення сприятливих умов для виробничої ініціативи, формування нових підприємств, кластерів, сотен тисяч ефективних робочих місць наївно розраховувати на процвітання країни [1, с. 39].

У спадщину Україна отримала монополізовану та корумповану економіку. Олігархи ніколи не були зацікавлені інвестувати у розвиток і модернізацію кошти, які вони заробляли на промислових об'єктах, що в кінцевому підсумку призвело до серйозного уповільнення економіки та кризи. Революція була реакцією на корупцію, як на рішення влади відвернутися від Європи та існувати в орбіті Росії. Як наслідок, наша країна опинилася у стані затяжної кризи [2, с. 14].

Статистика фінансових результатів до оподаткування вітчизняних промислових підприємств за видами економічної діяльності свідчить, що у 2015 році близько 27,3 % з них стали збитковими. Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств промисловості становив – 179073,10 млн. грн. Фінансові результати (сальдо) до оподаткування за іншими видами економічної діяльності також були від'ємними за винятком сільського, лісового та рибного господарств [3].

Вітчизняна машинобудівна галузь протягом останніх років також відчула істотні втрати. За період 2010-2015 років в середньому 33,68 % підприємств машинобудування були збитковими (рис. 1).

Рис. 1. Рівень збитковості машинобудівних підприємств України за період 2010-2015 років, %

Протягом 2011-2014 років спостерігалася негативна тенденція до зростання збиткових машинобудівних підприємств з 32,7 % у 2011 році до 35,3 % у 2014 році. Фінансові результати до оподаткування вітчизняних підприємств за цей період значно підвищилися (рис. 2).

У 2015 році рівень збитковості машинобудівної галузі дещо зменшився – лише 26,5 % підприємств отримали збиток. Проте, фінансовий результат до оподаткування збиткових підприємств значно перевищив фінансовий результат до оподаткування прибуткових підприємств (сальдо склало 13006,00 млн. грн.). У 2014 році ситуація була ще гіршою – сальдо становило 20501,50 млн. грн.

Обмеження за обсягом потреб та платоспроможністю внутрішнього попиту на кінцеву продукцію підприємств машинобудування, висока енерго- та матеріалоемність виробництва, відсутність коштів на впровадження інноваційних розробок, низький інвестиційний потенціал України, непрозора та корумпована система національного виробництва та збуту – все це гальмує розвиток машинобудування в Україні [4, с. 155].

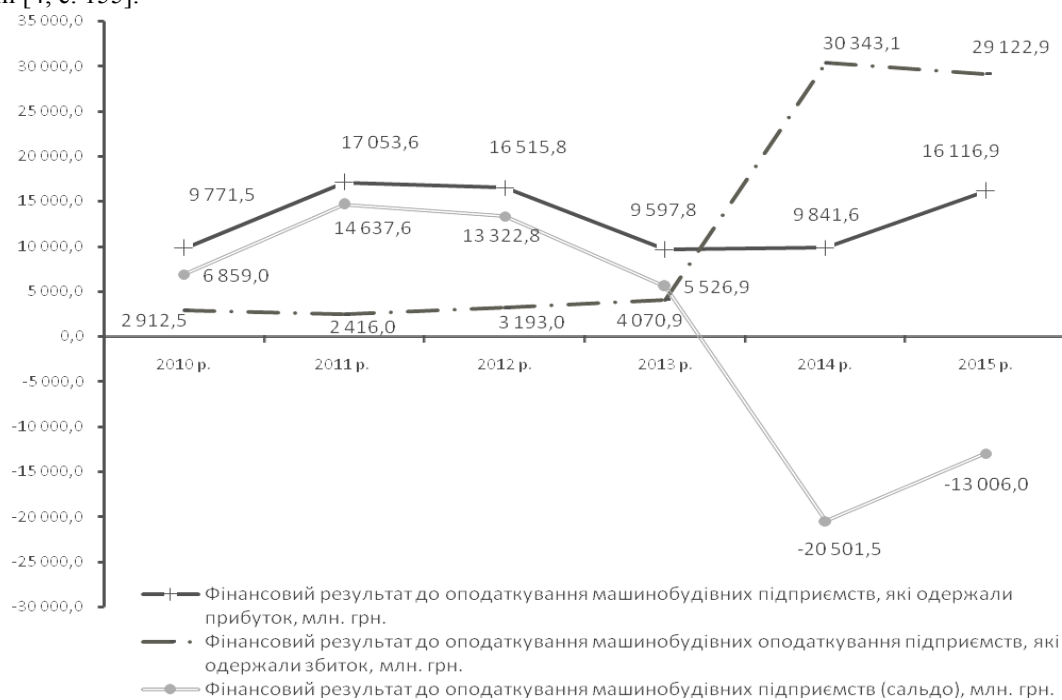

Рис. 2. Фінансові результати до оподаткування підприємств машинобудівної галузі України за період 2010-2015 років, млн. грн.

Незадовільна економічна ситуація в Україні вказує на необхідність використання економічних інструментів антикризового управління діяльністю підприємств, першочергове вирішення проблемних ситуацій, оптимізацію витрат та орієнтацію керівництва на власні можливості. В умовах відсутності коштів для відновлення виробництва актуальним стає питання підтримки вітчизняних підприємств машинобудування шляхом їх кредитування на пільгових умовах та державної фінансової підтримки.

Без фінансування реального сектора економіки стає неможливим розвиток та процвітання країни в цілому. На жаль, на сьогоднішній день, у банків немає «довгих» ресурсів, а можливості їх залучення обмежені. В 2015 році в умовах колосального відтоку коштів з банківської системи фінансові установи були вимушені відновлювати свою ресурсну базу, погоджуючись платити за залучений ресурс – депозити населення – по 25-27 % річних. При цьому висока вартість залучених коштів – не основний фактор, що обмежує можливості банків в частині фінансування бізнес-проектів. Відсутність законодавчої бази, яка б передбачала рівну частку відповідальності і для кредитора, і для клієнта, спротив прийняттю таких законопроектів (наприклад, неприйнятий законопроект № 2286а) дуже обмежують можливості відновлення ринку кредитування [5, с. 48].

Сьогодні управлінський персонал підприємств просто зобов'язаний систематично проводити діагностику рівня кризового стану, що дозволить спрогнозувати ймовірність появи кризи та здійснити необхідні трансформаційні перетворення.

До основних шляхів передбачення та подолання кризи підприємств слід віднести: моніторинг внутрішнього та зовнішнього середовища; прогнозування кризи з урахуванням циклічності розвитку економіки; створення резервного фонду; використання передових методик антикризового управління; підвищення кваліфікації працівників відділу антикризового менеджменту та управлінського складу підприємства тощо.

Будь-які кризові процеси потребують підвищеної уваги та активних дій керівного складу підприємства. Глибока та затяжна криза, як правило, може привести до зміни складу та структури системи підприємства. Від того, наскільки менеджмент готовий своєчасно реагувати на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища та пристосовуватись до них, залежить майбутня життєздатність підприємства.

При здійсненні господарської діяльності управлінському персоналу підприємств потрібно враховувати ризики (кадровий, організаційний, інформаційний, соціальний, демографічний, інноваційний, ресурсний, науково-технічний, інвестиційний, виробничий, комерційний, екологічний, обліковий, юридичний, експертний) та чітко розуміти можливі наслідки прояву кризи, бути зацікавленим у їх подоланні [6, с. 323]. Необхідно зменшувати вплив кризових факторів (зниження якості продукції, порушення технологічної дисципліни, старіння технічних засобів, велика заборгованість за кредитами) та сприяти усуненню головних причин кризи (недостатній рівень знань про можливості прогнозування кризи, певний рівень відчуження у функціонуванні соціальних, політичних, економічних і психологічних механізмів, випадкові відхилення, прорахунки або помилки управлінців, інженерів) [7, с. 123 ; 8, с. 241].

В табл. 1 автором узагальнено різні види кризи на підприємстві, які мають місце за умов відповідності «вимогам» внутрішнього та зовнішнього середовища. Розпізнавання таких кризових ситуацій поряд з ефективним використанням економічних інструментів в системі антикризового управління підприємством дозволить своєчасно ідентифікувати кризу та успішно її подолати.

Таблиця 1

Характеристика видів кризових ситуацій на підприємстві (розробка автора)

Рівень кризи		Криза відсутня	Криза можлива (невисока ймовірність)	Граничний кризовий рівень	Катастрофічний кризовий рівень
Зміни					
На підприємстві відбувається зміна складу і структури системи	+ тенденція	Прогресивність обладнання, інноваційні технології, ефективна цінова політика, високий ступінь керованості	Оптимізація витрат, диверсифікація грошових потоків, ефективний внутрішній контроль	Можливість переходу на новий рівень розвитку (наприклад, зміни у зв'язку з освоєнням нової технології)	Необхідність проведення реорганізації, диверсифікації діяльності
	- тенденція	Необхідність підвищення економічної стійкості, ризикозахисності, платоспроможності	Погіршення фінансово-економічного стану, втрата конкурентних переваг, необхідність економічних змін	Банкрутство або ліквідація окремих напрямків діяльності підприємства	Вичерпання потенціалу росту підприємства, неможливість диверсифікації його діяльності, ліквідація
На підприємстві не відбувається зміна складу і структури системи	+ тенденція	Економічний розвиток, високий ступінь керованості	Вдосконалення виробництва, техніки та технології підвищення конкурентоспроможності	-	-
	- тенденція	Посилення уваги щодо управління фінансовою стійкістю, платоспроможністю та рентабельністю підприємства	Посилення уваги до стану використання економічних ресурсів, підвищення економічної ефективності, внутрішній контроль	-	-

Поява кризи на підприємстві, як правило, свідчить про необхідність проведення конкретних змін зі сторони керівного складу. Зміни можуть бути спрямовані, з одного боку, на коригування складу та структури системи підприємства в цілому, а з іншого боку, на досягнення відповідності «вимогам» зовнішнього та внутрішнього середовища [9, с. 74].

Досягнення підприємством відповідності «вимогам» зовнішнього та внутрішнього середовища можна оцінювати експертним шляхом. У випадку, якщо досягнення відповідності «вимогам» внутрішнього і зовнішнього середовища оцінюється позитивно (+ тенденція), стає можливим нейтралізація кризових процесів у господарській діяльності підприємства, якщо негативно (- тенденція) – можливе подальше поглиблення кризи та, відповідно, банкрутство підприємства.

Наслідком граничного та катастрофічного рівня кризи є, як правило, зміна складу і структури системи підприємства. Якщо, при цьому не відбувається ніяких позитивних зрушень в напрямку

відповідності «вимогам» внутрішнього та зовнішнього середовища, то криза на підприємстві стає нерегульованою. Криза може бути регульованою при граничному кризовому рівні підприємства, у випадку, якщо при зміні складу і структури його системи, менеджмент проводить такі антикризові заходи, які задовольняють «вимоги» внутрішнього та зовнішнього середовища (+ тенденція).

Досягнення відповідності змінам внутрішнього і зовнішнього середовища (рис. 3) на поточний момент і на перспективу можна оцінити, виходячи з таких можливостей підприємства, як: адаптація до змін; зацікавленість у змінах; вектор змін; достатність часу для реалізації запланованих антикризових заходів; наявність економічних ресурсів.

Адаптація до змін означає швидкість пристосування підприємства до впровадження змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Зацікавленість у змінах означає бажання та готовність керівного складу підприємства прийняти необхідні зміни з метою нейтралізації, пом'якшення та подолання кризових процесів. Високий рівень зацікавленості у змінах може виступати своєрідним мультиплікатором та пришвидшувати процес до їх адаптації. Вектор змін означає їх спрямованість з урахуванням причин (внутрішніх та зовнішніх) появи кризи. Достатність часу означає чи вистачить підприємству запланованого та реального часу для попередження та подолання кризи. Наявність ресурсів означає чи спроможне підприємство вийти з кризи з урахуванням всіх наявних в його розпорядженні ресурсів.

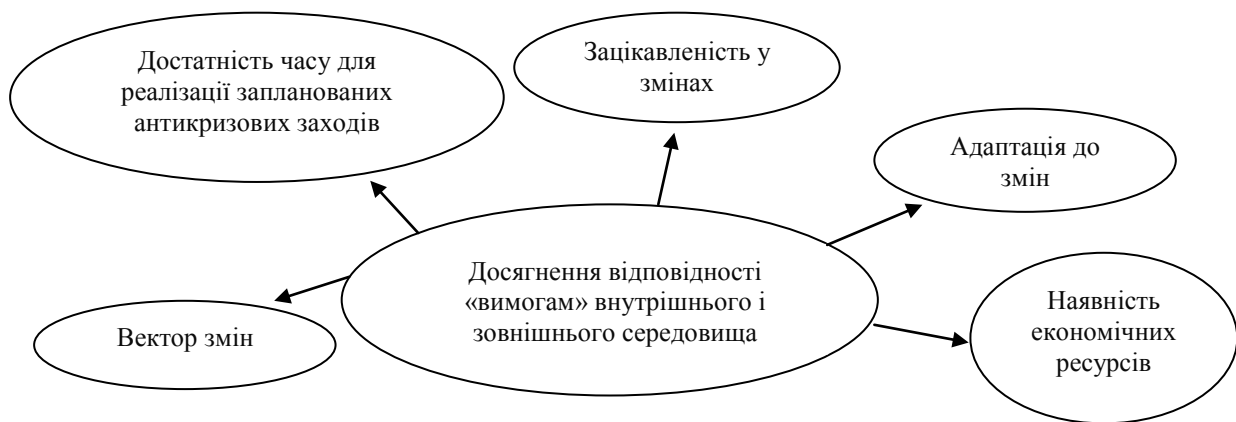

Рис. 3. Оцінка досягнення відповідності «вимогам» внутрішнього і зовнішнього середовища (розробка автора)

Управління розвитком вітчизняних підприємств у контексті нової філософії бізнесу вимагає розуміння закономірностей функціонування різних моделей розвитку інноваційної економіки, специфіки кризового менеджменту, розроблення проектів досліджень суміжних ринків. Розуміння проблемних задач в управлінні розвитком і бачення підходів до їх вирішення має особливо важливе значення для підприємств високотехнологічних секторів, які потенційно повинні виступати двигуном позитивних змін у реальному секторі економіки та розширювати економічний простір для впровадження інновацій [10, с. 59].

Висновки

З огляду на високий рівень збитковості вітчизняної машинобудівної галузі і промисловості в цілому актуальним стає використання економічних інструментів антикризового управління. Розуміння природи кризових явищ та видів кризи дасть змогу управлінському персоналу своєчасно реагувати на виникнення вузьких «місць» у господарській діяльності підприємств. Зацікавленість у вирішенні проблемних ситуацій ще задовго до настання кризи дозволить ефективно та прозоро вести бізнес, а отже з'явиться реальна можливість залучення інвестицій у виробництво і модернізацію економіки, виведення частини підприємств з тіні. Державні органи влади повинні максимально сприяти підтримці та фінансуванню вітчизняних машинобудівних підприємств, які виступають одним з провідних сегментів економіки України.

Список використаної літератури

1. Хмельницький В. Сизифов труд или Реформы / В. Хмельницький // Бизнес. – 2016. – № 22 (1217). – С. 39.
2. Гусев Ю. Только честный, прозрачный бизнес позволит привлечь финансирование / Ю. Гусев // Бизнес. – 2016. – № 24 (1219). – С. 14–15.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Іовчева Л. І. Розвиток машинобудівних підприємств в умовах виробничо-економічної кризи: екзогенні фактори впливу / Л. І. Іовчева // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. – 2015. – Випуск № 5. – С. 155–161.
5. Малинская Е. Экономика начала выздоравливать и для ее роста необходимо финансирование / Е. Малинская // Бизнес. – 2016. – № 24 (1219). – С. 48–49.
6. Козик В. В. Виявлення ризиків і загроз машинобудівного підприємства, що перебуває у стані кризи / В. В. Козик, В. М. Максюк // Бізнесінформ. – 2014. – № 7. – С. 315–324.
7. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посіб. / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2000. – 412 с.
8. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / А. М. Штангрет, О. І. Копилюк. – К. : Знання, 2007. – 335 с.
9. Сааков А. С. Антикризисное управление как частный случай системной стабилизации бизнес-структур в условиях кризиса / А. С. Сааков, Н. Н. Егорова, Э. Б. Саакова // Вопросы управления. – 2015. – № 2. – С. 73–81.
10. Мних О. Б. Пошук нових векторів розвитку бізнесу для українських машинобудівних підприємств в умовах кризи / О. Б. Мних // Управління розвитком. – 2015. – № 2. – С. 54–60.